

Misterium Paschy Chrystusa

Słowa kluczowe: Pascha, Eucharystia, Krzyż, Zmartwychwstanie

Misterium Paschy jest podstawową tajemnicą zgłębianą nieustannie przez Cerkiew prawosławną w każdym nabożeństwie i w każdym aspekcie życia duchowego. Ta celebracja to kroczenie drogą Chrystusa idącego od Chrztu w Jordanie przez Jerozolimę do Góry Oliwnej. Podążając w tym kierunku, dążąc do zrozumienia tej prawdy, przyjrzyjmy się dwóm zasadniczym, faktom w historii chrześcijaństwa, stanowiącym fundament naszej wiary: Śmierci Jezusa Chrystusa na Krzyżu i Jego chwalebnemu Zmartwychwstaniu.

W swych rozważaniach spróbujemy określić wpływ, jaki miały na siebie te dwa wydarzenia oraz w czym możemy zauważyć ich wzajemne powiązanie? Jak przebiegają styczne tych dwu tajemnic wyrażanych jednocześnie w życiu i Tradycji Cerkwi prawosławnej? W celu lepszego zilustrowania poruszanego tematu przyjęty zostanie następujący podział znaczeniowy terminów: słowo Pascha, wyrażać będzie pojęcie ogólne, dotyczące przeżycia święta jako pełnej Tajemnicy, a słowa: Krzyż oraz Zmartwychwstanie, wskazywać będą na dwa aspekty współistniejące i współtworzące charakter i istotę tego święta.

Pascha w życiu pierwszych chrześcijan

Pascha starotestamentowa miała głębokie symboliczne znaczenie. Wyrażała w sobie dwa fakty: po pierwsze oznaczała ofiarę – baranka paschalnego złożonego za grzechy rodziny, po drugie zaś: radosne wyjście z Egiptu, przejście przez Morze Czerwone i wybawienie z niewoli egipskiej. Stanowiła

* Ks. mgr Piotr Pietkiewicz jest studentem Studiów III stopnia (doktoranckich) w ChAT.

ona wyjątkowy praobraz zbawiennej Śmierci Jezusa Chrystusa (dokonanej w momencie składania ofiary z baranka paschalnego). Śmierć Jezusa była także ofiarą za grzechy rodziny, ale tej szeroko pojętej tzn. wszystkich ludzi, całego rodzaju ludzkiego. Dzięki niej nastąpiło radosne przejście od śmierci do życia, od niewoli grzechu i piekła do wolności Królestwa Bożego. Dla Żydów święto paschy było radosnym przypomnieniem o dawnym wydarzeniu, w którym Dobry Bóg uchronił i wybawił swój naród z niewoli. Dla pierwszych zaś chrześcijan, stanowiło ono wspomnienie o Jezusie stojącym w obliczu Krzyża: cierpienia, męki i śmierci, a później dopiero o radości Zmartwychwstania.

Porównując dwa święta Paschy ST i NT widzimy cały szereg praobra-zów oraz treści będących wypełnieniem siebie nawzajem. Oto jak wyraża to w paschalnej homilii Meliton z Sardes:

„Zrozumcie zatem, umiłowani! Tak oto nowa i stara, wieczna i przemijająca, zniszczalna i niezniszczalna, śmiertelna i nieśmiertelna jest tajemnica paschy: stara według prawa, nowa według słowa; przemijająca jako figura, wieczna jako łaska; zniszczalna przez zabicie baranka, niezniszczalna przez życie Pana; śmier-telna przez pogrzebanie w ziemi, nieśmiertelna przez powstanie z martwych. Stare jest prawo, nowe jest słowo; przemijająca figura, wieczna łaska, zniszczalna owca, Pan niezniszczalny; zabity baranek, jak Bóg zmartwychwstały. Jak baranek na rzeź prowadzony, a przecież nie był barankiem; i jak owca niema, a prze-cież nie był owcą. Figura bowiem przeminęła, a prawda została znaleziona”¹.

Pascha Starego Testamentu ustąpiła miejsca Passze Chrystusa, gdy „*zakon bowiem został nadany przez Mojżesza, łaska zaś i prawda stała się przez Jezusa Chrystusa*” (J 1,17). Tymi słowami kończy się czytanie Ewangelii na niedzielnej paschalnej Liturgii, zamykając jakby stary rozdział paschy starotestamentowej i otwierając nową epokę: łaski i prawdy, przekazanej nam przez Jezusa Chrystusa.

Pascha razem z Żydami

Święto Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa ustanowione zostało już w czasach apostołskich. Jednak w pierwszych wiekach chrześcijanie nie wszędzie obchodzili je jednocześnie.

¹ Meliton z Sardes, *Homilia paschalna*, 2-4, [w:] *Pierwsi świadkowie. Pisma Ojców Apostołskich*, przeł. A. Świderkówna, oprac. Ks. M. Starowieyski, Kraków 1998, s. 308.

Świętujący Paschę w 14 dzień miesiąca nisana, tzn. w tym dniu co Żydzi, powoływali się na to, że przejęli tę tradycję od samego ap. Jana, a świętujący Paschę w niedzielę po passze żydowskiej mówili, że czynią tak jak praktykowali ap. Piotr i Paweł.

Wśród chrześcijan Rzymu zaczęła szybciej rozwijać się ta druga świadomość. Różniło się też samo podejście do święta. W Azji Mniejszej, gdzie życie nie toczyło się z taką szybkością chrześcijanie trwali przy pierwotnej tradycji.

Ta trudność była powodem wielu nieporozumień w łonie Cerkwi. Widoczne jest to w sporach ówczesnych biskupów, którzy podchodzili do tematu Paschy z dwóch różnych punktów widzenia, często nie rozumiejąc się nawzajem. Problem dotyczył nie samej istoty, czy treści święta, ale bardziej sposobu jego przeżywania. Wcześniej na Paschę patrzono jako na post w cześć Śmierci Chrystusa, który umarł w dniu paschy żydowskiej. Później, zaś chciano połączyć z tym przeżyciem także radosną wieść o Zmartwychwstaniu Jezusa, nie harmonizującą z postem, i która to nie bardzo mogłaby być świętowana w innym dniu tygodnia niż niedziela².

Pascha była więc w tym okresie na pół radosnym świętem i na pół smutnym, tak jakim było też w tych czasach życie ówczesnych chrześcijan. Mieszały się w nim łzy niebiańskiej radości i łzy cierpienia ziemskich nieszczęść (prześladowań).

Interesującym było to, że np. Azjaci paschalny post kończyli w dniu paschy żydowskiej, a inni chrześcijanie za św. Ireneuszem na Zachodzie w tym dniu go zaczynali.

W czasach św. Epifaniusza Cypryjskiego istniała grupa kwartodecymian³, którzy twierdzili, że Pascha powinna być świętowana razem z Żydami tj. 14 nisana. To było powodem oddzielenia się ich od reszty chrześcijan. Oni w jednym dniu zawierali post przedpaschalny i samą Paschę. W II wieku udowadniając swoją rację wiedli zagorzały spór z chrześcijanami w Rzymie⁴.

² Pascha żydowska czasem mogła wypaść w środku tygodnia.

³ Od daty dnia – czternasty – zwolenników tej praktyki zwano kwartodecymianami (z łac. quartodecimani).

⁴ Dzięki ich świadectwu, możemy poznać najstarszą praktykę paschalnego postu. Grupa ta była osądzona przez Cerkiew nie ze względu na trzymanie się dawnej tradycji (nie uważano ich bowiem za heretyków, lecz za schizmatyków), ale za naruszenie jedności Cerkwi.

Ich podejście wynikało z przekonania, że najbardziej godnym sposobem uczczenia Śmierci Jezusa, będzie ustanowienie w tym dniu kiedy rzeczywiście umarł postu. Następnie naturalną rzeczą było to, że na Paschę nowotestamentową wybrali oni dzień najbardziej z nią związany tzn. dzień paschy starotestamentowej, w której widzieli praobraz tej pierwszej. Jeszcze w utworach pisarzy III wieku zauważa się użycie słowa „pascha” w znaczeniu „post”. Da się to wyjaśnić tylko tym, że w pierwotnym okresie świętowanie Śmierci i Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa odbywało się jednego dnia. Drogocennym dla nas wyjaśnieniem tej kwestii, pozwalającym określić też charakter samego święta jest list św. Ireneusza z Lyonu do papieża rzymskiego Wiktora przekazany nam przez Euzebiusza z Cezarei⁵. Napisany on został w związku z problemem terminu świętowania Wielkanocy, który to ciągnął się od czasów św. Polikarpa ze Smyrny (†167). Spory te dotyczyły kwestii: czy świętować Paschę z Żydami 14-15 w dzień pierwszego wiosennego miesiąca księżycowego, czy też w pierwszą niedzielę po tym dniu. Po św. Polikarpie obrońcą małoazjatyckiej praktyki był Meliton biskup Sardyjski, który napisał dwie księgi o Passze (ok. 170). Przeciwnikami zaś jego byli pisarze: Apolinary bp Hierapolis, Klemens Aleksanryjski i św. Hipolit bp Rzymski. W Palestynie, Rzymie, Poncie, Galii i Grecji odbywały się wtedy sobory, które opowiadały się za praktyką rzymską. Papież Wiktor (†196) groził mieszkańcom Małej Azji nawet odłączeniem, lecz dzięki wstawiennictwu św. Ireneusza odnajdywano zawsze drogę do zgody.

Spory powyższe trwały tu i ówdzie do I Soboru nicejskiego⁶, który podjął decyzję obowiązującą wszystkich⁷. Do IV wieku spór o to kiedy świętować Paschę, był obok herezji Ariusza największym problemem ówczesnej Cerkwi. Znosząc jednak różnice nie zrywano między sobą tak szybko łączności, mimo posiadania świadomości podziału, raniącego serca wszystkich z powodu braku jedności.

⁵ Euzebiusz z Cezarei, *De soll. Paschali* 7, PG 24.703, zob. przyp. 81, [w:] W. Hryniewicz OMI, *Nasza Pascha. Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej*, t. 2, Lublin 1987, s. 45.

⁶ W 325 r. na I Soborze Powszechnym w Nicei ustalono, że Wielkanoc będzie świętowana po passze żydowskiej, w pierwszą niedzielę przypadającą po wiosennej pełni Księżyca.

⁷ Antiocheński sobór z 333 r. odłącza od Cerkwi wszystkich, którzy, świętowaliby Paschę razem z Żydami.

Pascha – jako post ku czci Śmierci Jezusa

W Ewangelii Mateusza czytamy o rozmowie Jezusa, w której uczniowie Jana Chrzciciela zadają pytanie: „Dlaczego my i faryzeusze dużo pościmy, Twój zaś uczniowie nie postują?” (Mt 9,14)⁸. Tertulian⁹ uważa, że odpowiedź Zbawiciela: „Lecz przyjdzie czas, kiedy zabiorą im pana młodego, a wtedy będą pościć” (Mt 9,15), posłużyły ustanowieniu paschalnego postu. Niewątpliwie odebrane zostały one przez nich jako polecenie, które powinni w przyszłości wypełnić. Należy przypuszczać, że właśnie dlatego dzień Śmierci Pańskiej stał się dniem postnym. Przestrzeganie postu nie było jednak początkowo w pełni możliwe, gdyż dzień ten wypadł w dniu paschy żydowskiej. Później, zaś gdy chrześcijanie przestali przestrzegać praw i świąt żydowskich, mogli już zgodnie ze swym sumieniem uświęcać dzień Paschy postem ku czci Śmierci Jezusa Chrystusa. W taki sposób tzn. poprzez post obchodzono pierwotnie święto Paschy. Mówią o tym liczne świadectwa II i III wieku, w których Pascha jest tożsama z postem. Tertulian, w swoim dziele „*O poście*”, zna tylko postną Paschę. Słowa „*to jest Pascha Pana*” objaśnia jako „*to jest Męka Pana*”. Mówiąc o świętowaniu, ma na myśli postne czuwanie i srogi post.

W kanonach Hipolita¹⁰ z III wieku mówi się, że tydzień w którym Żydzi świętują paschę powinien być przeżywany ze szczególną uwagą, wstrzeźliwością i pobożnością. Nakazuje on pozostawić zabawy oraz śmiech. Należy być smutnym i poważnym, gdyż wiadomym jest, że w tych dniach Pan za nas niewinnie cierpiał i dlatego my ten czas powinniśmy szczególnie uszanować, jeśli pragniemy stać się uczestnikami życia wiecznego. Zaleca się, aby jedzenie było odpowiednie do czasu Paschy, tzn. niech będzie to: chleb, sól i woda.

Egipskie kanony¹¹ przestrzegają, że nie wypada jeść niczego w dniu Paschy przed godziną, po której można jeść – która oznacza zakończenie postu. Jeżeli zaś ktoś jest chory i nie może pościć dwa dni, to niech postara się pościć przynajmniej w sobotę jedząc chleb, sól i wodę. Syryjska Didaskalia¹², także

⁸ Cytaty biblijne wg wydania internetowego *Biblia Tysiąclecia*, <http://biblia.info.pl/biblia.php> (data dostępu: 10.02.2009).

⁹ Zob. Tertulian, *O poście*, 14, [w:] M. Скабалланович, *Толковый типиконъ*, Москва 1995, s. 127.

¹⁰ Zob. *Kanony Hipolita*, 22, § 195-198, [w:] tamże, s. 128.

¹¹ *Egipskie kanony*, 55, tamże, s. 128.

¹² *Syryjska Didaskalia*, 5,12-16, tamże, 128.

mówi o Passze jako o poście, potwierdzając jego słuszność słowami Ewangelii¹³. Poucza, że od drugiego dnia niedzieli tj. poniedziałku pościć należy sześć dni do nocy po sobocie i to będzie zaliczone jako tydzień. Wskazuje też, że chrześcijanie powinni szczególnie usilić post w środę, w którą wspomina się pojmanie Jezusa i w piątek, w który Go ukrzyżowano. Jak podaje Euzebiusz z Cezarei problemem chrześcijan czczących Paschę poprzez post było pytanie: ile ma się pościć? Jedni uważali, że jeden dzień, drudzy, że dwa, inni, że więcej. Niektórzy, zaś wyliczali w ramach tego postu 40 godzin nocnych i dziennych.

W tym, też okresie możemy dopatrywać się początku dzisiejszego Wielkiego Postu, który jeszcze jednak ogranicza się do jednego, lub tylko dwóch dni i którego nie uważano za post przedpaschalny, lecz paschalny, albo dokładniej samą Paschę. Z przytoczonych przykładów widzimy, że Pascha jednoznacznie oznaczała początkowo post ku czci Męki i Śmierci Jezusa Chrystusa. Zaznacza się jednak już w nich, że koniec tego postu wypada w niedzielną noc, co sprawia, że staje się ona szczególnie uroczysta.

Pascha – jako radość Zmartwychwstania Jezusa

Paschalne nabożeństwa i czuwania w III wieku naznaczone są przeżywaniem Męki i Cierpienia Jezusa Chrystusa i tylko ich zakończenie staje się radosnym przeżyciem poświęconym Zmartwychwstaniu. Syryjska Didaskalia mówi:

„Zbierzcie się razem, bez snu, czuwajcie całą noc, modłąc się czytając proroków, Ewangelie, psalmy ze strachem i drzeniem oraz należną pobożnością do trzeciej godziny nocy po sobocie i wtedy zakończcie swój post.[...] Potem przynieście swe ofiary, jedzcie i radujcie się ciesząc się, gdyż Chrystus Zmartwychwstał”¹⁴.

U Tertuliana nie widzieliśmy jeszcze treści dotyczących radości paschalnej, tu natomiast, choć nie stanowi to treści przewodniej, jasno podkreśla się, że post kończy radosna uczta¹⁵.

Dzisiejszy ustaw cerkiewny ze szczególną wiernością oddaje ducha tej

¹³ *Lecz przyjdzie czas, kiedy zabiorą im pana młodego, a wtedy, w ów dzień, będą pościć* (Mr 2,19-20).

¹⁴ Zob. *Syryjska Didaskalia*, [w:] M. Скабалланович, dz. cyt., s. 133.

¹⁵ Kanon 89 Soboru Trullańskiego mówi: „Wierni, którzy spędzają dni zbawiennej męki w serdecznej skrusze, poszcząc i modłąc się, winni przerywać post po północy Wielkiej Soboty...” [w:] A. Znosko, *Kanony Kościoła Prawosławnego*, Hajnówka 2000, s. 102.

pierwotnej praktyki, kiedy paschalne nocne czuwanie składało się z postnego – poświęconego Męce i paschalnego – radosnego nabożeństwa. Widzimy to w istniejącym obecnie kanonie Wielkiej Soboty czytany na *połunosznicy* i kanonie jutrzni paschalnej. Te dwa nabożeństwa, rozpatruje się jako dwa będące całkowicie równoprawne pod względem ważności. Widać to chociażby po tym, że są takiej samej wielkości oraz, że w przypadku, gdy Zwiastowanie Najświętszej Marii Panny wypadnie w dniu Wielkanocy, to kanon zwiastowania śpiewa się nie tylko na paschalnej jutrzni, ale także razem z kanonem Wielkiej Soboty¹⁶.

W tym okresie podkreślało się szczególnie wagę paschalnej Liturgii i Eucharystii, która otrzymywała wtedy wyjątkowe znaczenie ze względu na swoje postne przygotowanie. Do niej obowiązkowo przystępowali wszyscy, a tym którzy nie mogli być w świątyni, czy też byli chorzy zanoszono Eucharystię do domów¹⁷.

O ważności i znaczeniu paschalnej Eucharystii mówi *priczastien*¹⁸ śpiewany podczas każdej św. Liturgii w roku: „*Ciało Chrystusa przyjmijcie, źródła nieśmiertelnego skosztujcie*”¹⁹. Ojcowie IV wieku coraz częściej przypominają, że Chrystus zebrał uczniów na wieczerzę, aby spożyć starotestamentową paschę, lecz ta ostatnia w Jego życiu wieczerza stała się Mistyczną Wieczerzą Nowego Testamentu. Tego wieczoru dokonana została pierwsza Święta Eucharystia, będąca później fundamentem całego liturgicznego życia Cerkwi. Głęboki wewnętrzny związek paschy starotestamentowej z Paschą nowotestamentową zawiera się w Wieczerniku, kiedy to ostatnia paschalna wieczerza Chrystusa z uczniami staje się pierwszą nowotestamentową Świętą Liturgią. Jej sprawowanie powierzył Jezus swym uczniom mówiąc: „*czyńcie to na Moją pamiątkę (...) Ten kielich jest Nowym Przymierzem we Krwi Mojej (...) Ilekroć bowiem spożywacie ten chleb albo pijecie kielich, śmierć Pańską głosicie, aż przyjdzie*” (1 Kor 11,24-26). Euzebiusz z Cezarei pisał:

„Sprawujemy naszą Paschę w każdą niedzielę, posilając się nieustannie Ciałem Pana i przyjmując wciąż Krew Baranka. (...) Celebруем ustawicznie

¹⁶ Zob. М. Скабалланович, dz. cyt., s. 134.

¹⁷ Zob. Tamże, s. 137-138.

¹⁸ Werset śpiewany podczas udzielania Eucharystii wiernym.

¹⁹ Zob. P. Pietkiewicz, *Święta Liturgia św. Jana Złotoustego*, Białystok 2008, s. 87.

święto naszego Przejścia. Nauka ewangeliczna bowiem wymaga, abyśmy spełniali to wszystko nie tylko raz w roku, ale ustawicznie i każdego dnia. Dlatego każdego tygodnia sprawujemy święto naszej Paschy w zbawczym dniu Pańskim²⁰.

W IV wieku coraz częściej Paschę łączy się z Eucharystią, w niej właśnie widząc wypełnienie się dawnej paschy starotestamentowej. Św. Efreem Syryjczyk mówi:

„Jest dla was bowiem rzeczą właściwą i pożyteczną, abyście pożywali nową Paschę. Daję wam chleb z zaczynu, abyście odrzucili praśniki, daję wam kielich życia, odrzućcie kielich żółci. W tej dawnej wieczerzy paschalnej widzicie nową Paschę, przyniesiecie nową nadzieję, którą przerwicie na wieczność. Paschę nową i czystą znowu jeść będziecie, to jest chleb doskonale zakwaszony, który zaczął i upiekł Duch Święty. Mam wam do dania wino jako napój ogniem i duchem dobrze wymieszany, Ciało i Krew Boga, który stał się ofiarą za wszystkich²¹.

Św. Symeon Nowy Teolog²² później w X wieku tak będzie wyrażał się o tym wielkim święcie: „nadeszła Pascha, radosny dzień Zmartwychwstania Chrystusa, źródło radości przeżywanej przez nas raz w roku, a przez tych, którzy rozumieją mistyczne znaczenie tego święta, codziennie, a nawet nieustannie²³.

Dzisiaj niestety często zapomina się o tym, że każda Liturgia jest celebrowaniem paschalnej Eucharystii. Prawosławie to nieustanne przeżywanie misterium Paschy Chrystusa, której echo rozchodzi się na cały rok, stając się bardziej słyszalnym w każdą niedzielę i każdy dzień, kiedy sprawowana jest św. Liturgia. W ten sposób powinniśmy dawać świadectwo, że Chrystus jest z nami „przez wszystkie dni, aż do skończenia świata” (Mt 28,20).

²⁰ Euzebiusz z Cezarei, *De soll. Paschali* 7. PG 24,703, zob. przyp. 81, [w:] W. Hryniewicz OMI, *Nasza Pascha. Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej*, t. 2, Lublin 1987, s. 45.

²¹ Św. Efreem Syryjczyk, *Odrzućcie praśniki*, [w:] M. Starowieyski, *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, Kraków 1997, s. 138.

²² Św. Symeon Nowy Teolog, *Catéchés XIII*, [w:] Sources Chrétiennes 104, Paris 1964; Św. Symeon Nowy Teolog, *Zmartwychwstanie Chrystusa nasze zmartwychwstanie*, przeł. A. Charyło, [w:] Przegląd Prawosławny, 5(357) V 2014.

²³ Św. Serafin z Sarowa nosił w swym sercu nieustającą paschalną radość przez cały rok i każdego spotkanego człowieka witał paschalnym powitaniem: *Chrystus Zmartwychwstał – radość moja*.

Paschalna idea jedności Krzyża i Zmartwychwstania

Pascha Chrystusowa to zjednoczenie dwóch wydarzeń: Śmierci Krzyżowej i Zmartwychwstania. Starożytne słowo pascha (wyjście, przejście) w języku greckim z czasem wzbogacone zostało w nowe znaczenie²⁴ i zaczęło oznaczać także cierpienie oraz mękę (wskazywało ono bowiem na zbawienną Mękę i Śmierć Zbawiciela).

Dlatego Wielki Piątek w pierwotnej Cerkwi był uważany za Paschę Krzyżową lub Męki Pańskiej, a Świątły dzień powstania z martwych za Paschę Zmartwychwstania. Nie były to jednak dwie różne Paschy, lecz stanowiły one jedną Wielką Tajemnicę przeżywaną w dwóch aspektach: Krzyża i Zmartwychwstania. Jedność tych dwóch źródeł jest stale wyrażana w nauce i tradycji Cerkwi prawosławnej, choć w zależności od czasu i miejsca różnie przedstawiana i akcentowana.

Krzyż i Zmartwychwstanie to dwie drogi prowadzące nas do przeżywania jednego święta Paschy. Dawniej w II i III wieku Paschą nazywano Wielki Piątek oraz cały Wielki Tydzień – była to Pascha *Stawrosimon* – tzn. Pascha Ukrzyżowania, lub Pascha Krzyżowa²⁵.

Wraz z upływem czasu święto to rozwijało się i wzbogacało o nowe treści, będące głębszym rozwinięciem tajemnicy życia i śmierci Syna Bożego. Poprzez przesuwanie akcentu z jednego faktu na drugi (z Krzyża na Zmartwychwstanie), święto to ukazywało kolejne strony swego oblicza. Słowem Pascha zaczęto, więc nazywać też niedzielę Zmartwychwstania, określając ją jako Pascha *Anastasimon* – Pascha Zmartwychwstania.

Należy jednak pamiętać, że Pascha *Stawrosimon* i *Anastasimon*, to nie

²⁴ W słowie hebrajskim Pascha zamieniono literę F na P, a K na CH, i tak powstała Pascha, od *πάσχω* – *стражду* – cierpię.

²⁵ O dawnej praktyce świętowania tego typu Paschy świadczą dzisiejsze nabożeństwa Wielkiego Tygodnia posiadające postny, lecz uroczysty charakter. W Wielki Piątek odprawia się *wieczernię* świątecznego typu (posiada ona *wchod* i świąteczny porządek ektenii: najpierw usilna, później błagalna). Następnie tak jak podczas największych świątecznych *wieczerni*, czyta się Apostoła i Ewangelię (czyni się to tylko trzy razy w roku: na Wielkanoc, Boże Narodzenie i Chrzest Pański). Oprócz tego jutrznia Wielkiej Soboty jest nie tylko typu świątecznego (posiada *wielkie sławosłowie*), lecz i uroczystością swą ustępuje w ciągu roku tylko jutrzni paschalnej. Śpiewa się na niej cały szereg niedzielnych pieśni: troparion *Егда снизшел еси...* i *Ангельский собор...*; niedzielny siedalen *Гроб Твой Снасе...*, dwa niedzielne prokimny i allitury z wersetów Psalmu 67: *Да воскреснет Бог...*

dwie Paschy, nie dwa oddzielne święta, lecz jedna Pascha Chrystusowa.

Jezus Chrystus swą Śmiercią zwyciężył (unicestwił) śmierć²⁶, a swym Zmartwychwstaniem otworzył nam drogę do życia wiecznego. Dlatego Jego Krzyż i Grób – są źródłem naszego Zmartwychwstania. Prawda ta była główną treścią głoszenia Słowa Bożego i nauczania apostołskiego. Ap. Paweł mówi:

„Przypominam, bracia, Ewangelię, którą wam głosiłem, którąście przyjęli i w której też trwacie(...) Przekazałem wam na początku to, co przejąłem; że Chrystus umarł – zgodnie z Pismem – za nasze grzechy, że został pogrzebany, że zmartwychwstał trzeciego dnia, zgodnie z Pismem” (1 Kor 15,1-4).

„Ukrzyżowany nigdy nie był głoszony jako ktoś, kto był, lecz jako ktoś żyjący – Zmartwychwstały. Stąd tak ścisły związek Ukrzyżowania ze Zmartwychwstaniem, że dopiero po poznaniu czym jest Zmartwychwstanie można poznać czym jest Ukrzyżowanie”²⁷.

Ap. Paweł głosząc, że Chrystus Zmartwychwstał, zawsze nawiązywał do Krzyża, który jest dla niego „*mocą Bożą*” (1 Kor 1,18). Mówił też, że *nie zna nikogo innego „jak tylko Jezusa Chrystusa i to ukrzyżowanego”* (1 Kor 2,2).

Rozważając z radością Zmartwychwstanie Pańskie jednocześnie wyznajemy wiarę w siłę Krzyża Chrystusowego. Znak krzyża sprowadza bowiem zbawienną łaskę i napełnia radością paschalną. Na jutrzni niedzielnej po przeczytaniu Ewangelii śpiewa się hymn Zmartwychwstania, który stanowi syntezę całej duchowej treści, którą Cerkiew wyraża w paschalnym misterium Krzyża i Zmartwychwstania:

„Zobaczywszy zmartwychwstanie Chrystusa, pokłońmy się świętemu Panu Jezusowi, Jedynemu bezgrzeszemu. Krzyżowi Twemu kłaniamy się, Chryste, i Święte Zmartwychwstanie Twoje śpiewamy i sławimy. Ty bowiem jesteś Bogiem naszym, oprócz Ciebie innego nie znamy, Imię Twoje przyzywamy. Przyjdźcie, wszyscy wierni, pokłońmy się świętemu Zmartwychwstaniu Chrystusa, oto bowiem przez Krzyż nadeszła radość dla całego świata. Zawsze błogosławiąc Pana, śpiewamy Jego Zmartwychwstanie, albowiem znosząc cierpliwie ukrzyżowanie, Śmiercią zniszczył śmierć”²⁸.

²⁶ Zob. Troparion Zmartwychwstania [w:] P. Pietkiewicz, *Modlitewnik prawosławny*, Białystok 2009, s. 45.

²⁷ R. Bultmann, *Kerygma und Mythos*, Hamburg 1951, cyt. za: J. Klinger, *Doktryna Krzyża i Zmartwychwstania według Rudolfa Bultmanna w konfrontacji z teologią Kościoła wschodniego*, [w:] J. Klinger, *O istocie Prawosławia*, Warszawa 1983, s. 308.

²⁸ Por. Schemat jutrzni, <http://www.liturg.ru/content/utrenya> (data dostępu: 10.02.2009).

We wszystkich nabożeństwach Cerkwi można odnaleźć wiele przykładów świadczących o tym, że dwa z pozoru przeciwstawne fakty: Śmierć i Zmartwychwstanie, łączą się i przeplatają wzajemnie tworząc jedną całość.

Podczas jutrzni niedzielnej czyta się kanon „Krzyża i Zmartwychwstania”, co dowodzi, że niedziela w swej istocie jest poświęcona jednocześnie Męce i Zmartwychwstaniu Chrystusa.

Każda św. Liturgia rozpoczyna się znakiem krzyża uczynionym Ewangelią nad *prestołem* i wezwaniem kapłana: „*Błogosławione Królestwo Ojca, i Syna, i Świętego Ducha, teraz i zawsze, i na wieki wieków*”²⁹. Tym samym dawane jest nam świadectwo, że Królestwo Niebios otworzone zostało poprzez Krzyż.

Podczas nabożeństw wielkanocnych krzyż jest stale w centrum adoracji. Kapłan trzyma go w ręku w czasie wygłaszania ektenii i aklamacji (*wozgłasow*). Następnie trzykrotnie błogosławi wiernych krzyżem pozdrawiając słowami „*Chrystus Zmartwychwstał*”. Wierni za każdym razem chórem odpowiadają „*Zaprawdę Zmartwychwstał*” i czynią na sobie znak krzyża. Dając w ten sposób wyraz świadomości Cerkwi wyrażonej w słowach pieśni paschalnej, wspomnianej wyżej: „*przez Krzyż nadeszła radość dla całego świata*”.

Prawosławie Krzyż i Zmartwychwstanie ujmuje jako dwa aspekty jednej Tajemnicy. Ten nierozzerwalny związek wyrażany jest też w modlitwie śpiewanej przed św. Krzyżem podczas świąt jemu poświęconych: „*Krzyżowi Twojemu kłaniamy się Panie i święte Twe Zmartwychwstanie wysławiamy*”³⁰.

Hymn na *Hospodi wozwach*³¹, ton 4 mówi, że oddając cześć Krzyżowi, tym samym wysławiamy Zmartwychwstanie:

„Żywotwórczemu Krzyżowi Twemu nieustannie kłaniając się, Chryste Boże, Trójdniowe Zmartwychwstanie Twoje wychwalamy, nim bowiem wszechmocnie odnowiłeś skażoną ludzką naturę, i na niebiosa drogę nam otworzyłeś, Ty Jedyny Dobry i Miłujący ludzi”³².

Zauważmy, że Pascha nazwana tu została Trójdniowym Zmartwychwstaniem. To określenie często występuje w pieśniach okresu paschalnego³³.

²⁹ P. Pietkiewicz, *Święta Liturgia św. Jana Złotoustego*, Białystok 2008, s. 33.

³⁰ Modlitwa śpiewana podczas świąt poświęconych św. Krzyżowi.

³¹ Por. Schemat wieczerni, <http://www.liturg.ru/vechernia> (data dostępu: 12.03.2009).

³² Pieśń ułożona z Psalmów: 140, 141, 149, 116.

³³ Po trzykrotnym *Chrystus Zmartwychwstał...* śpiewa się jeszcze słowa: ... *i nam darował żywot wieczny, pokłaniamy się Jego Trójdniowemu Zmartwychwstaniu*, zob. troparion niedzielny

O jakich, więc trzech dniach jest mowa? Pascha Trójdniowa, to: Wielki Piątek, Wielka Sobota i Wszechradosny Dzień Świątłego Zmartwychwstania Chrystusa. W tym właśnie określeniu zawiera się wspomniana wyżej jedność „Paschy Krzyża” i „Paschy Zmartwychwstania”.

Całe życie Cerkwi przenika nieustanne wspomnianie Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa. Każda niedziela w tygodniowym cyklu nabożeństw jest uważana za dzień Zmartwychwstania – Małą Paschę.

Chrystus Zmartwychwstał – te słowa stanowią najważniejszą prawdę i treść głoszoną światu przez Apostołów³⁴. Zmartwychwstanie jest zwieńczeniem drogi życia na ziemi Jezusa Chrystusa, która od samego początku³⁵ była skierowana ku Golgocie. To w tym miejscu rozegrała się największa tragedia ludzkości oraz jak się później okazało największa radość. „Męka Pańska jest Jego chwałą – mówi Iljin – Golgota stała się Rajem”³⁶.

Prawosławie jak to wykazaliśmy nigdy nie oddzielało Męki od triumfu Zmartwychwstania, zaś ujmowało je jako dwa aspekty jednego faktu: „*Chrystus powstał z martwych, śmiercią śmierć zwyciężył i będącym w grobach życie darował*”³⁷.

Zmartwychwstanie objawia, więc zbawcze znaczenie Śmierci Chrystusa poprzez, którą pokonana zostaje śmierć. Te dwa wydarzenia nawzajem się dopełniają i nie należy ich przeciwstawiać sobie, tak jakby najpierw istniał oddzielnie Krzyż, a następnie Zmartwychwstanie.

Ze smutkiem trzeba dzisiaj jednak stwierdzić to, że w naszych czasach zatraciliśmy częściowo świadomość Paschy *Stawrosimon* i *Anastasimon*.

Umyka naszej uwadze fakt, że w swym zbawiennym znaczeniu tworzą one jedno Święto Świąt – Paschę Chrystusową. Dziś niestety wiele osób rozumie pod tym terminem już tylko dzień Niedzieli wielkanocnej, nie odczuwając jej nierozzerwalnego źródłowego związku ze smutkiem Golgoty. Należy umieć odczuć radość paschalną (choć przeżywaną jeszcze w postnym duchu

ton 1, por. <http://www.liturgia.ru/troparion> (data dostępu: 10.03.2009).

³⁴ Por. *A jeśli Chrystus nie Zmartwychwstał, daremna jest wiara wasza* (1 Kor 15,17).

³⁵ Ikona Bożego Narodzenia przedstawia Jezusa owiniętego nie w pieluszki, ale w płótno grzebalne, leżącego nie w jasełkach, a w Grobie.

³⁶ V. Iljin, *Zapečatannyj grob – Pascha netlenija*, Paris 1926, s. 25, cyt. za: J. Klinger, *Doktryna Krzyża i Zmartwychwstania według Rudolfa Bultmanna w konfrontacji z teologią Kościoła wschodniego*, [w:] *O istocie Prawosławia*, Warszawa 1983, s. 317.

³⁷ P. Pietkiewicz, *Modlitewnik prawosławny*, dz. cyt., s. 45.

i nastroju) już w Wielki Piątek, gdy Chrystus z Krzyża woła: Wykonało się, „*Sowerszyszasia*” (J 19,30). Ten moment jest już początkiem Zmartwychwstania, o którym w pełni usłyszymy i które w pełni zrozumiemy w Świątły Radosny Dzień Pański – *Woskresienije* (Niedzielę).

Summary

The Mystery of the Christ's Passover is a mystery, the source of which is the celebration of two essential facts in history: the Death of Jesus Christ on the Cross and his glorious Resurrection. By presenting the historical path of development of the Passover of the New Testament: from the Jewish Passover (of the Old Testament), then the Judeo-Christian apostolic times, to today's well-known in Orthodox Christianity recognizes the interrelationships and the impact of these events on the current Passover tradition of Eastern Christianity. Evolution of the Passover and Lent was made in close connection with the Eucharist, which is the most important moment of the celebration of the Paschal consciousness of the faithful.

Keywords: Passover, the Eucharist, the Cross, the Resurrection

Bibliografia

- Hryniewicz OMI W., *Nasza Pascha. Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej*, t. 2, Lublin 1987
- Klinger J., *O istocie Prawosławia*, Warszawa 1983
- Pietkiewicz P., *Święta Liturgia św. Jana Złotoustego*, Białystok 2008
- Pietkiewicz P., *Modlitewnik prawosławny*, Białystok 2009
- Pierwsi świadkowie. Pisma Ojców Apostolskich*, przeł. A. Świderkówna, oprac. M. Starowieyski, Kraków 1998
- Starowieyski M., *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, Kraków 1997
- Św. Symeon Nowy Teolog, *Catéches XIII*, [w:] Sources Chrétiennes 104, Paris 1964
- Św. Symeon Nowy Teolog, *Zmartwychwstanie Chrystusa nasze zmartwychwstanie*, przeł. A. Charyło, [w:] Przegląd Prawosławny, 5(357) V 2014
- Znosko A., *Kanony Kościoła Prawosławnego*, Hajnówka 2000

Скабалланович М., *Толковый типиконъ*, Москва 1995

<http://biblia.info.pl/biblia.php> (data dostępu: 10.02.2009)

<http://www.liturgy.ru/content/utrenya> (data dostępu: 10.02.2009)

<http://www.liturgy.ru/vechernia> (data dostępu: 12.03.2009)

<http://www.liturgy.ru/troparion> (data dostępu: 10.03.2009)

**CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE**

Rok LVI

Zeszyt 1

**ROCZNIK
TEOLOGICZNY**

WARSZAWA 2014

Spis treści

ROZPRAWY

GRZEGORZ BOBORYK, <i>ṣaddîq</i> wobec Boga JHWH na przykładzie wybranych psalmów. Studium teologiczne	5
LESZEK JAŃCZUK, <i>Novum Instrumentum omne</i>	27
JERZY OSTAPCZUK, Raz jeszcze o edycji tekstu i erratach Ewangeliarza Archangielskiego (1092 r.)	41
KS. PIOTR PIETKIEWICZ, <i>Misterium Paschy Chrystusa</i>	49
СЕРГЕЙ Ю. ТЕМЧИН, Печско-мохачский епископ Никанор (Меленти- евич) как автор службы сербскому деспоту Иоанну Бранковичу	63
KS. MAREK ŁAWRESZUK, <i>Edykt tolerancyjny a rozwój tradycji liturgicznej</i> ...	73
PIOTR NOWAK, <i>Nowonarodzenie w perspektywie pentekostalnej</i>	89
TOMASZ JÓZEFOWICZ, <i>Czy Boża wola może być podstawowym kryterium dobra moralnego? Polemika z tezą Kaia Nielsena</i>	103
JANUSZ KUCHARCZYK, <i>Wybrane aspekty sporu kreacjonizmu z ewolucjonizmem</i>	121
TADEUSZ J. ZIELIŃSKI, <i>Przedstawicielstwo dyplomatyczne Stanów Zjednoczonych Ameryki przy Watykanie a Pierwsza Poprawka do Konstytucji USA (aspekty historyczne i prawne)</i>	155
MAREK BŁASZKOWSKI, <i>Ograniczenia wolności sumienia i religii funkcjonariuszy publicznych</i>	181
ZBIGNIEW PASZTA, <i>Rola społeczności luterańskiej w działaniach organizacji międzynarodowych wobec Izraela w latach 1948-2010</i> ...	199

RECENZJE

Tadeusz J. Zieliński, <i>Protestantyzm ewangelikalny. Studium specyfiki religijnej</i> , Wydawnictwo Naukowe ChAT, Warszawa 2013 (KS. CZESŁAW RYCHLICKI)	219
Noemi Modnicka, <i>Małe światy polskiego ewangelikalizmu. Studium z antropologii interpretatywnej</i> , Łódź 2013 (ZBIGNIEW PASEK)	227